

УДК 1:37:378

МІСЯ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ В РЕФОРМУВАННІ ОСВІТНЬОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Євген Вдовиченко

*Херсонський державний аграрний університет,
біолого-технологічний факультет, кафедра філософії та соціально-гуманітарних дисциплін
вул. Стрітенська, 23, 73006, м. Херсон, Україна*

У статті розглядається значення філософії освіти як дослідницької галузі. Погляд сфокусовано на формуванні образу людини майбутнього, зорієнтовуючи педагогіку новими знаннями, методами, цілями, які через процес дослідження філософії освіти втілюються в конструюванні внутрішнього світу конкретного покоління.

Сконцентровано увагу на здатності філософії освіти забезпечити узагальнену відповідь на кризові питання у вищій школі, бо саме філософія освіти здатна розробляти форми оптимізації освітньої практики.

Ключові слова: вища освіта, філософія освіти, педагогіка, виховання, реформи, етика.

Постановка проблеми. Система вищої освіти України в сучасному інформаційному суспільстві перестає виконувати свою досить важливу роль у розвитку та відтворенні соціальної структури суспільства, визначенні соціального статусу особистості, підтриманні соціального порядку, стабільності й контролю. Будучи фактором будівництва соціально-професійної структури суспільства, вища освіта є одним із головних та ефективних каналів соціальної мобільності. Від стану вищої освіти залежить якість трудових ресурсів, а отже, і стан економіки в цілому. Саме тому ефективна вища освіта вигідна не тільки для окремого індивіда, що стає більш конкурентоздатним на ринку праці, але й для суспільства в цілому, оскільки завдяки цьому відбувається забезпечення ринку праці висококваліфікованими робітниками. Це означає підвищення продуктивності праці, запровадження нових технологій, вихід на передові рубежі в соціальному розвитку.

Немає потреби доводити, що проблема антропологічної ідентичності вищої освіти багато в чому знаходиться за межами досяжності системи методологічних і концептуальних засобів педагогічного пізнання, оскільки містить питання соціально-філософської й аксіологічної свідомості, її гуманістичних ідеалів у контексті природно сформованого досвіду виживання й історичної перспективи людини. Відсутність відповідності між освітою та її антропологічною основою виявляється в поширенні одного з найбільш агресивних видів соціальної репресії: практики педагогічного насильства, підпорядкування цілей навчально-виховної діяльності сваволі суб'єктивних інтересів і безпідставних «педагогічних фантазій». Історія новоевропейської й української педагогіки і філософії рясніє прикладами «штучного нав'язування» реальному освітньому процесу різного роду спекулятивних, тобто фіктивних моделей виховання й навчання, незважаючи на очевидну протидію антропологічного та соціального «матеріалу».

Нехтування вимогами аксіологічної вивіреності, емпіричної обґрунтованості й теоретичної коректності гуманістичних ідеалів освіти завжди було й залишається всього лише методологічним виразом певних соціально-економічних та політико-правових стратегій. Їхній зміст і спрямованість обумовлюються прагненнями всебічного зміцнення пріоритету приватного інтересу перед вимогами загальної користі, особистості перед суспільством, загальнолюдських цінностей перед національними. Удавана теоретична нейтральність таких пріоритетів індивідуальної поведінки й соціальної дії повною мірою вуалюється фактами беззастережного визнання провідної ролі принципів «плюралізму» й «методологічного індивідуалізму», антиметафізичних вказівок і вимог деідеологізації в соціогуманітарному пізнанні взагалі й у педагогічному зокрема. Усе це в поєднанні з посиленням тенденцій глобалізаційно-цивілізаційних домагань служить знаряддям нищівної критики будь-яких спроб апелювати до реалій антропологічних традицій, культурно-національної самобутності, етнолінгвістичної чи етноконфесійної історії у вирішенні конкретних освітніх завдань. Інколи здається невмотивованою масштабність сили опору, що перешкоджає розвитку незалежної освітньої ініціативи в Україні. Тим часом концентрація зусиль наукового

пошуку в цьому напрямі належить до числа найважливіших суспільних потреб сьогодення. Проте очевидно, що задовільне вирішення питань теорії й практики вітчизняної системи вищої освіти можливе лише за умови їх органічного включення й вивчення в полі аналізу особливостей сучасного соціокультурного контексту [1, с. 78–79].

Вирішуючи завдання реформування вищої освіти, сьогодні ведеться пошук інтенсивних форм запровадження інноваційних методів навчання. Одним із таких важливих інструментів у реформуванні вищої освіти України та боротьбі з корупцією у ВНЗ є філософія освіти. Адже переконання в дослідницькій ролі філософії щодо педагогіки змушує відшукувати саме в ній загальне спрямування педагогічного процесу вищої школи. Джон Солтіс (Soltic) припускає, що «філософія освіти – це філософськи дисципліновані методи мислення, корпус доведених технік аналізу, аналізу аргументації й теоретичної побудови для вирішення проблем освіти» [2, с. 21]. Він трактує філософію освіти як філософську дисципліну, що орієнтує, сплановано впливає, наперед передбачивши ідеальний образ, заради якого здійснюється вплив як на конкретну людину, так і на мікро- та макро-соціальні групи. Дослідження проблем вищої школи філософією освіти надзвичайно важливе: від їхнього вирішення залежить обґрунтоване розуміння сутності, цінностей та цілей освіти; тенденції розвитку того соціального й природного середовища, у якому освіті доведеться функціонувати в майбутньому; реальні можливості впливу освіти на духовні та моральні пріоритети особистості, на інтелектуальну реальність та культурний простір соціуму. Без філософського розуміння глобальних прогностичних функцій і технологічних можливостей освіти важко розраховувати на повноцінне обґрунтування стратегії й політики в цій сфері, на продуктивний творчий пошук ефективних підходів та методів організації багатопланової освітньої діяльності.

Аналіз основних досліджень. В українській філософській науці існує значний евристичний потенціал для освітніх досліджень кризового стану вітчизняної вищої школи. Найактуальніші змістовні розробки проаналізовано в працях багатьох сучасних дослідників у галузі соціальної філософії та філософії освіти: В. Андрущенко, О. Базалука, Г. Берегової, А. Бичко, С. Довгаля, С. Клепка, В. Кременя, В. Лутая, В. Рябенко, С. Черепанової та ін. Нині більшість вітчизняних науковців вважають філософію освіти саме тією дослідницькою галуззю філософії, що аналізує підстави педагогічної діяльності й освіти, її цілі й ідеали, методологію педагогічного знання, методи проектування й створення освітніх інституцій і систем. У зв'язку з цим активно досліджуються шляхи оновлення вітчизняного освітнього дискурсу, проблеми формування практичного світогляду особистості в цьому мінливому світі.

Мета статті. Відправним пунктом праці є гіпотеза про необхідність обґрунтування та практичної реалізації методологічних підходів до формування нового світогляду особистості з метою подолання негативних трансформаційних процесів в освіті України, спричинених «низкою загроз-викликів: важка екологічна та демографічна ситуація, спад виробництва, зростання бідності, захворюваності та злочинності, деформація моральних засад життєдіяльності суспільства» [3, с. 6].

Значущість філософії освіти як дослідницької галузі педагогіки в сучасному інформаційному суспільстві визначається вирішенням найважливішого завдання в стратегії виживання людства – забезпечення новому поколінню повноцінного життя, успішної соціалізації нових громадян суспільства. Історія становлення й розвитку філософії освіти містить цілу низку цінних ідей і підходів до освітньо-виховного процесу, котрі можуть лягти в основу пошуків нових філософсько-освітніх парадигм.

Виклад основного матеріалу. На думку В. Андрущенко та В. Лутая, існують дві основні функції освіти. Перша – навчальна, спрямована на передачу тих знань і вмінь, які вже попередньо набулі суспільством, та на їх подальший розвиток. Друга – виховна, спрямована на формування такої системи духовних цінностей, яка б найкраще поєднувала інтереси особистості, що виховується, із загальними інтересами суспільства, тобто на соціалізацію людини. Сутність результатів цих двох функцій освітньої діяльності формує світогляд людини як певний цілісно-субординований погляд на світ у цілому й місце в ньому людини, що й зумовлює в кожній конкретній ситуації вибір одного з багатьох можливих видів її цілеспрямованої діяльності. Найважливішим завданням сучасної освіти є формування нового світогляду, який би зміг неантагоністично розв'язати найгостріші суперечності – як глобальні, так і специфічні для кожного соціуму, насамперед українського [4, с. 960–962].

Однак освіта як соціальний інститут повинна мати й свій смисловий стрижень, зумовлений зростанням ролі особистості в інформаційному суспільстві, етичну спрямованість. Цю роль, на думку Г. Берегової, якраз і виконує філософія освіти. Адже етична спрямованість освіти особистості визначена вимогою самого життя («волею як сліпим пориванням до буття»), що потребує виховання людини в душі миру, взаєморозуміння, другоюдомінантності й толерантності, формування макромислення громадянина Світу, відповідності нормам глобальної етики, орієнтації особистості на високу відповідальність за долю своєї країни й людства в цілому. Етична спрямованість освіти передбачає культурну відповідальність – ще один елемент сучасної моделі освіти, а разом із цим – культури всієї людської цивілізації й одночасно складової частини й дзеркала культурної традиції власної країни, а також відбиття в освіті позитивної специфіки модернізації поля культури в умовах інформаційного суспільства, зумовленої виявом інформаційних рис традиційних культур [5, с. 258].

Значущість філософії освіти нині посилюють багато об'єктивних причин, серед яких основними є необхідність осмислення кризового стану сучасної системи вищої освіти, актуальність нових загальнолюдських цінностей, потреба створювати додаткові спеціально організовані системи та можливості для передавання культурного досвіду, спрямування й коригування процесу освіти [6, с. 9–10].

Спрямування та коригування процесу вищої освіти полягає у використанні новітніх досліджень інших дисциплін, дотичних до педагогічної діяльності. Відправною точкою досліджень сучасної філософії освіти є широка педагогічна практика, її напрацювання на великому масиві відомостей, опис отриманих результатів, орієнтація на прогноз і соціально-педагогічний результат. Філософія освіти покликана сформувати образ «людини майбутнього», зорієнтовуючи та змістовно наповнюючи педагогіку новими знаннями, методами, способами, цілями, котрі через процес освіти втілюються у формуванні внутрішнього світу конкретного покоління.

Філософсько-методологічний підхід до освіти забезпечує узагальнену відповідь на кризові питання, оскільки аналізує граничні основи освіти й педагогіки (місце й смисл освіти в культурному універсумі, розуміння норми й ідеалу освіченості, сенс та особливості педагогічної діяльності тощо), тому на цій основі можна розробляти форми оптимізації освітньої практики [7, с. 147].

Філософське дослідження освітніх проблем відкриває можливості узагальнюючого аналізу розвитку системи освіти в контексті основних соціокультурних змін сучасного суспільства, а розгляд освітніх проблем у межах філософської методології виявляє взаємозв'язок соціальних та освітніх змін, що принципово важливо для проектування й генерування посткласичних форм освітньої діяльності. Отже, розвиток філософії освіти повною мірою пояснюється надіями вчених і практиків саме на цьому шляху вирішити проблеми сучасної освіти та реалізувати її функціональний імператив як фактор становлення постіндустріального суспільства [7, с. 147–148].

«Специфіка філософського підходу, – зазначає В. Андрущенко, – зумовлюється тим, що в його межах реалізується розгляд освіти не з того чи іншого боку (останнє – прерогатива конкретних дисциплін), а як певної цілісності» [9, с. 6].

Система сучасних філософських досліджень у галузі вищої освіти України може вирішити низку проблем методично-методологічного характеру: 1) гуманістично-культуротворчий потенціал філософії в системі освітньо-виховного процесу; 2) філософсько-психологічно-педагогічні підходи до формування світогляду особистості як інтегрованого утворення; 3) змістове наповнення філософського знання в системі світоглядних орієнтацій особистості майбутнього фахівця залежно від фаху та спеціалізації; 4) гуманізація й гуманітаризація вітчизняної вищої освіти як ключовий чинник особистісного самовираження та самореалізації майбутнього фахівця; 5) методологічні орієнтири ціннісно-нормативної моделі світогляду майбутнього фахівця; 6) розроблення нових концепцій філософії освіти й технологій формування ціннісного нормативного світогляду особистості тощо [9, с. 136].

Сучасна вітчизняна соціокультурна реальність зумовлює необхідність суттєвих змін у тенденціях розвитку освіти як засобу розвитку людини, основними серед яких є: адаптованість системи освіти до освітніх, соціокультурних і духовних потреб особи (людське життя – найвища цінність); поліваріативність освітніх закладів, установ, систем (національна школа, навчальні заклади стаціонарного, заочного, міського, сільського, спеціального типів), неформальна освіта

й самоосвіта; нові відносини між освітою та суспільством (оперативне й ефективне задоволення потреб українського суспільства, демократизація суспільного життя через освіту, забезпечення свобод і прав людини тощо); подолання міжнародної ізоляції, входження в європейський і світовий освітянський простір; зростання ролі та значення загальнолюдських цінностей як критеріїв результативності освітянської діяльності. Ці й інші тенденції відображають складний шлях реформування системи освіти в Україні, піднесення її рівня до рівня світової культури, вимог демократичних перетворень в українському суспільстві, суттєво допомогти у вирішенні яких і покликана філософія освіти.

Дослідження в галузі філософії освіти є взаємоперетином філософії й освіти як людських практик і суспільно-культурних інституцій. Вони окреслюють два основні аспекти стану вітчизняної освіти: 1) освіта не здійснює функцію виховання того типу світогляду, що дасть можливість вирішити глобальні проблеми людства; 2) офіційно діюча система освіти постійно відчужується від інтересів та цінностей людей. Зважаючи на стан сучасної соціокультурної реальності, філософсько-освітні дослідження потребують передусім нових тенденцій у філософії освіти, що полягатимуть у дієвому цілеспрямованому впливі на особистість засобами філософських знань, а також нових освітніх технологій, які спрямовані на формування ціннісних орієнтацій особистості й виховання почуття глобальної відповідальності людини за свої дії. Окрім того, потребують подальшого вирішення проблеми методології формування світогляду особистості майбутнього фахівця у вищих навчальних закладах України, систематизації теоретико-методологічних підходів до формування ціннісних орієнтацій майбутніх фахівців, розвитку аксіологічного потенціалу особистості студента, методики роботи над екологічною освітою й підвищення рівня екологічної свідомості студентів, шляхи формування планетарно-космічного типу особистості під час набуття професійних компетентностей [11, с. 136].

Ще однією проблемою вищої освіти є глобальність її кризового стану. Дедалі наполегливіше підкреслюється необхідність зміни парадигми педагогічного мислення через нове осмислення людської природи: «Криза цивілізації й криза людства може бути вирішена тільки виключно на шляхах перетворення людської природи...» [12, с. 22].

Пошуки нової парадигми вищої освіти нині підпорядковуються постмодерному вітчизняному простору, де особливого звучання набуває впровадження європейських етичних цінностей. В Україні відбувається зміна морального статусу особистості та її ціннісних орієнтацій, оскільки просування Європейського Союзу на схід Європи призводить до поширення пануючих на цій території моральних засад, і наслідки постмодерністських впливів на вітчизняному освітньому просторі будуть ще довго даватися взнаки, зокрема через відставання в інформаційному просторі й методологічну кризу у сфері гуманітарних наук.

Б. Гершунський вважає, що основною причиною катастрофічної девальвації моральних, духовних цінностей цивілізації й усе більш очевидної світоглядної безвиході наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. є системна криза, яка охопила три найважливіші сфери духовного життя суспільства: науку, релігію й освіту [13, с. 86]. У такому аспекті актуалізуються проблеми ціннісних орієнтацій особистості в сучасному постмодерному просторі, котра, перебуваючи під безпосереднім впливом цілого комплексу векторів (економічного, політичного, культурного й ін.), випробовує на собі як позитивну, так і негативну дію глобалізаційних процесів. До позитивних аспектів глобалізму можна віднести можливість регулювання екологічної ситуації, забезпечення суспільства від різних планетарних катастроф, підвищення економічного рівня розвитку окремої країни до рівня високорозвинених країн, світову координацію боротьби зі СНІДом, наркоманією, тероризмом тощо. До негативних чинників належать: зростання безробіття, бідності, безпритульності, техногенне перевантаження й деградація довкілля, економічне й політичне ослаблення країни, пригнічення внутрішнього національного ринку й національної економіки держави й пов'язані із цим процеси загальної криміналізації економічної діяльності, зростання корупції тощо.

У зв'язку із зазначеними тенденціями розвитку суспільства виникає потреба, по-перше, в обґрунтуванні актуальності гуманістично-культуротворчого потенціалу філософії освіти в сучасному соціокультурному просторі, по-друге – в аналізі взаємоперетину філософії освіти й виховання в теоретичній реконструкції форм і способів спілкування поколінь, по-третє – в окресленні філософсько-психолого-педагогічних підходів до формування світогляду особистості нового типу (практичного, планетарно-космічного).

Саме гуманістично-культуротворчий потенціал філософії освіти в сучасному суспільстві визначається її потенційними можливостями вирішувати найбільш важливі завдання в стратегії виживання людства, забезпечувати новому поколінню успішну соціалізацію в умовах інформаційного майбуття, а також обґрунтовувати реформування вищої освітньої системи України, що полягатиме у становленні творчо-гуманітарної особистості майбутнього фахівця як цілісного суб'єкта культури [12, с. 5].

Взаємоперетин філософії освіти й виховання в теоретичній реконструкції форм і способів спілкування поколінь із позиції філософського осмислення світу дозволяє визначити: 1) освіту як цілеспрямовану пізнавальну діяльність людей з отримання знань, умінь та навичок, а також їхнього вдосконалення, 2) виховання як цілеспрямоване систематичне формування якісних характеристик особистості за допомогою впливів. У позиціях як освіти, так і виховання ключовим чинником вважаємо цілеспрямованість, а об'єднуючим фактором – педагогічний результат: формування інтелектуального й духовного потенціалу людини.

Окрім того, визначення внутрішньоособистісних і соціально зумовлених векторів ціннісних орієнтацій особистості дає можливість виділити загальний напрям формування ієрархії цінностей, позначених утвердженням пріоритету загальнолюдського й гуманістичного начала в контексті психолого-педагогічних підходів до проблеми становлення нової особистості як ціннісного суб'єкта культури.

Становлення нової особистості як цілісного суб'єкта культури передбачає формування ціннісних компонентів її світогляду, що визначається розумінням філософського знання як особливого духовного явища й виявлення його місця в системі культури, його співвідношення з іншими духовними явищами (формами суспільної свідомості): наукою, мистецтвом, релігією та ін. Звідси випливає, що система вищої освіти (від концепції до духовного наповнення) повинна максимально враховувати й відтворювати специфіку духовності. Лише тоді вона зможе ефективно вирішити завдання формування етичної та соціально відповідальної особистості [15, с. 6–7].

Висновки. Спираючись на концептуально-методологічні підходи до формування нового світогляду сучасної особистості у вищій школі, зазначимо: філософія освіти висуває нові орієнтири для організації системи вищої освіти, визначає нові ціннісні ідеали, обґрунтовує нові проекти освітніх систем і нові спрямування педагогічної думки. Теоретичне й практичне значення цієї науки та її місія полягають в обґрунтуванні й запровадженні таких вітчизняних концепцій вищої освіти, які дозволять використовувати філософські знання як інструментарій для формування світогляду з прагматичним спрямуванням на соціальний і педагогічний результати (формування людини майбутнього, здатної забезпечити виживання цивілізації та людства в цілому). Саме філософія освіти покликана зорієнтувати й наповнити педагогіку новими знаннями, методами, способами, завдяки яким новітні освітньо-виховні методики втілюватимуться в практику формування духовного світу сучасного покоління.

Список використаної літератури

1. Стрельченко В. Философия и педагогика / В. Стрельченко // Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена. – Вып. 2. – Том 2. – 2002. – С. 78–79.
2. Soltic F. Jonas. (1978), An introduce to the analysis of educational concepts, Reading, Mass, Addison-Wesley Pub. Co. – P. 21
3. Андрущенко В. Філософія освіти XXI століття: пошук пріоритетів / В Андрущенко // Фундаментальні проблеми філософії освіти. Філософія освіти : Науковий часопис. – № 1. – 2005. – С. 6
4. Андрущенко В. Філософія освіти / В. Андрущенко, В. Лутай // Енциклопедія освіти. – Акад. пед. наук України. – К. : Юрінком Інтер. – 2008. – С. 960–980.
5. Берегова Г. Значущість філософії освіти в історичному контексті / Г. Берегова // Гуманітарний вісник ЗДА. – № 65. – 2016. – С. 258.
6. Базалук О. Філософія освіти / О. Базалук. – К. : Кондор. – 2010. – С. 9–10.
7. Довгаль С. Філософія освіти як галузь наукового знання / С. Довгаль // Соціально-гуманітарні науки : [зб. наук праць]. – Випуск 32. – К., 2009. – С. 147–148.

8. Андрущенко В. Основні методологічні принципи філософської рефлексії освіти /В. Андрущенко // Вища освіта України. – № 3. – 2007. – С. 6.
9. Берегова Г. Актуальність філософських досліджень у системі вищої освіти України/ Г. Берегова// Наукові записки. Серія «Філософія». – Випуск 11. – Острог. – 2013. – С. 136.
10. Пахомов Н. Кризис образования в контексте глобальных проблем : Философия образования для XXI века / Н. Пахомов. – М. : Логос, 1992. – С. 22.
11. Гершунский Б. Философия образования для XXI века (В поисках практико-ориентированных образовательных концепций) / Б. Гершунский. – М. : Совершенство. – 1998. – С. 86.
12. Берегова Г. Пошуки нових філософсько-освітніх парадигм у контексті освітньої кризи / Г. Берегова // Культура і сучасність. – № 2. – 2013. – С. 5–7.

THE MISSION OF PHILOSOPHY OF EDUCATION IN REFORMING UKRAINE'S EDUCATION SYSTEM

Yevhen Vdovychenko

*Kherson State Agricultural University, Faculty of Biology and Engineering,
Department of the Philosophy and social-humanitarian disciplines
Stretenskyia str., 23, 73006, Kherson, Ukraine*

In the article the importance of philosophy education as a research field. Focused look at the image of the human future, orienting pedagogy new knowledge, methods, goals that the research process through educational philosophy embodied in the design of the inner world of a particular generation.

Focused attention on the ability of philosophy of education to provide a generalized answer regarding critical issues in higher education, philosophy of education because it is able to develop forms of optimization of educational practice.

Key words: Higher education, philosophy of education, pedagogy, training, reform, ethics.